

داستان‌هایی برای کندوکاو فلسفی

جلد اول

(مقطع ابتدایی: پایه اول تا پنجم)

سعید ناجی

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

تهران، ۱۳۹۴

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

تهران، صندوق پستی ۶۴۱۹ - ۱۴۱۵۵، تلفن: ۳ - ۸۸۰۴۶۸۹۱، فکس: ۸۸۰۳۶۳۱۷

داستان‌هایی برای کندوکاو فلسفی

جلد اول

(مقطع ابتدایی: پایه اول تا پنجم)

مؤلف: سعید ناجی
ویراستار: رویا زمانی
مدیر انتشارات: ناصر زعفرانچی
نسخه پرداز: فاطمه رجبی
مصحح: آرا: نجمه بیات
مسئول: نی: عرفان بهار دوست
اجرای چاپ: فریاد صادقین
ناظر: آسماعیلی زارع
چاپ اول: ۱۳۹۴
شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه
چاپ و صحافی: آتد

حق چاپ برای پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی محفوظ است.

سرشناسه: ناجی، سعید، ۱۳۴۷ -

عنوان و نام پدیدآور: داستان‌هایی برای کندوکاو فلسفی

مشخصات نشر: تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۳۹۴.

مشخصات ظاهری: ۲ ج.

شابک: دوره: ۱-978-964-426-802-1؛ ج. ۱-978-964-426-800-7؛

ج. ۲-978-964-426-801-4

وضعیت فهرست نویسی: فبیای مختصر

یادداشت: فهرست نویسی کامل این اثر در نشانی: <http://opac.nlai.ir> قابل دسترسی است.

یادداشت: نویسنده همکار در جلد دوم رومیناسادات کرمانی است.

یادداشت: کتابنامه.

مترجم: ج. ۱ مقطع ابتدایی ج. ۲ مقطع راهنمایی.

شناسه افزوده: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

گرامی داشت پنجاهمین سالگرد تأسیس پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

سال ۱۳۹۴ پنجاهمین سال تأسیس پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، بزرگ‌ترین نهاد پژوهشی کشور در حوزه علوم انسانی، است.

نخستین واحد تشکیل‌دهنده آن، بنیاد فرهنگ و هنر ایران، با هدف «خدمت به فرهنگ و سعی در حفظ و ترویج میراث معنوی ایران و کوشش در راه تهذیب و تکمیل و ترویج زبان فارسی و شناساندن فرهنگ ایران به ملت‌های دیگر»، در سال ۱۳۴۴ آغاز به کار کرد و پس از پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی با پیوستن نهادهای پژوهشی دیگر مانند انجمن حکمت و فلسفه ایران، بنیاد شاهنامه فردوسی، بنیاد فرهنگ و هنر ایران، پژوهشگاه علوم ارتباطی و توسعه ایران، پژوهشگاه علوم انسانی، فرهنگستان ادب و هنر ایران، فرهنگستان زبان ایران، فرهنگستان علوم ایران، مرکز اسناد فرهنگی آسیا، مرکز ایران، تحقیقات خارجی، و مرکز ایرانی مطالعه فرهنگ‌ها در قالب یک پژوهشگاه جامع، فعالیت‌های خود ادامه داد که خدمات علمی و پژوهشی آن در حوزه‌های گوناگون علوم انسانی در نزد اهالی علم و دانشگاهیان شناخته شده است.

ثمرات نیم‌قرن بالندگی این درخت تنومند، که با همیت برجسته‌ترین استادان علوم انسانی کشور به بار نشسته است، صدها طرح پژوهشی، اثرنگار و ده‌ها کتاب و صدها دانش‌آموخته فرهیخته است. این دستاوردها فخری است برای نهاد دانش در سرزمینی که همواره در تاریخ به فرهنگ و شکوفایی تمدنی شهرت است.

فهرست مطالب

پیش‌گفتار	۵
مقدمه	۱۱
دربارهٔ راه‌های داستان‌ها	۱۳
برقراری ارتباط	۱۵
جک حرف‌گوشت کن	۲۱
داستان گلرت	۲۵
درخت بخشنده	۲۹
سارا و مینا	۳۵
سه آرزو	۳۹
شانس	۴۳
شرکت حمل و نقل	۴۹
لانهٔ پرنده	۵۹
لباس نو امپراتور	۶۳
منابع	۷۳

پیش‌گفتار

آن مارگارت شارپ همکار متیو لیپمن در بنیان‌گذاری برنامه فلسفه برای کودکان درباره فرق داستان‌های عادی و داستان‌های فلسفی در برنامه فبک می‌گوید: داستان فلسفی برای کودکان ژانری تازه با هدفی خاص است. این‌ها نه دعوت کودکان به شرکت در گفت‌وگوی فلسفی درباره مفاهیم مهم، نشان‌گر و معمول است، که جزئی از تجربه زندگی انسان محسوب می‌شود. از این رو آن‌ها یک هدف قوی آموزشی را دنبال می‌کنند که اغلب به مفاهیم فلسفه سنتی و راهبردهایی می‌پردازد که از یک طرف ابعاد سنتی فلسفی را نشان دهد و از طرف دیگر انواع اندیشه‌ها و سبک‌های تفکر را که مورد استقبال کودکان است دنبال می‌کنند.

این داستان‌ها با کتاب‌های راهنمایی کامل می‌شوند که حاوی مواد زیرند:

(الف) اندیشه‌ها و مفاهیم اصلی را به معلمان نشان داده و موضع‌گیری‌هایی که در موقعیت‌های مختلفی در تاریخ فلسفه وجود داشته است ارائه می‌دهند؛

(ب) برای معلم‌ها تمرین و موضوع بحث فراهم می‌کنند، که این امر از یک سو تلاشی برای بازسازی تاریخ فلسفه محسوب می‌شود و از

سویی دیگر کودکان را در یک جست‌وجوی فلسفی شرکت می‌دهد تا رابطه مفاهیم مختلف فلسفی را در تجربه‌های خود جست‌وجو کنند؛

ج) همچنین باید تمرین‌های گوناگونی را پیش روی دانش‌آموزان و معلمان قرار دهند، برای آن‌ها موضوع بحث فراهم کنند و آن‌ها را یاری کنند تا تفکر خود را پرورش دهند و نسبت به فرایند پرسش و پاسخ و حکونکی جلو رفتن آن آگاه باشند. نتیجه این آگاهی که فرد نسبت به تفکر خود دارد، خود اصلاحی است که یکی از مهم‌ترین خصایص تفکر انتقادی است.

او درباره فرق داستان‌های ادبیات با داستان‌های برنامه فیک می‌گوید: داستان‌های ادبیات کهن هدف آموزشی را در رابطه با کودکان دنبال نمی‌کند، آن‌ها همچنین داستان‌هایی همراه با راهنما نیستند که به منظور درگیر کردن کودکان با تفکر فلسفی در یک سطح بسیار هوشمند تهیه شده باشند. هرچند برخی برای این باورند که نزدیک شدن به مسائل فلسفی از طریق ادبیات کهن ساده‌تر است، کردن با چنین داستان‌ها و راهنماهای هدفمندی است اما من شک دارم که اعتقاد آن‌ها درست باشد. در بیشتر کشورها معلمان فاقد هنر کندوکاو فلسفی هستند و برای این کار آموزشی ندیده‌اند. جست‌وجوی ابعاد فلسفی یک متن ادبی - و سپس آموزش آن به کودکان - نیازمند مهارتی است که نمی‌توان داشتن آن را بدیهی فرض کرد، به‌خصوص با وجود پیچیدگی‌هایی که یک متن ادبی خوب دارد.

در حالی که بررسی طرح داستان و تحول شخصیت‌ها از اهداف علاقه‌مندان به ادبیات است آنچه در فلسفه مورد توجه قرار می‌گیرد، شیوه‌های تفکر و اندیشه است که در سطح زیرین داستان نهفته است. ادبیات استاندارد به این منظور نوشته نشده است که ابزارهای مورد نیاز تفکر فلسفی را برای خواننده فراهم کند و آن‌ها را به او آموزش دهد. این نوع ادبیات سروکاری با تشکیل مفاهیم و تجزیه و تحلیل، سؤالات نامحدود، گنگ‌گو، پردازش فرضیات بدیع راجع به ماهیت اشیا، پی‌بردن به ساختار رها ن در دلیل و استدلال سفسطه‌آمیز ندارد. این مسائل بیشتر مورد توجه یک بحث فلسفی است، نمی‌توان فرض کرد که دانش‌آموزان و معلمان خود به‌خوبی در طی تجزیه و تحلیل یک اثر ادبی آن‌ها را به‌دست می‌آورند. من در آن‌جا که یک مفهوم خاص بحث‌برانگیز و در نتیجه شایسته کاوش و جست‌وجو است چیزی است که با تمرین به‌دست می‌آید.

از این‌رو داستان‌هایی که در این مجموعه آمده‌اند، انتخاب ویژگی‌های فوق را داشته‌اند تلاش شده است با بازنویسی این ویژگی‌ها را به آن‌ها شود از این‌رو داستان‌هایی که در این دو مجموعه انتخاب و با سیراتی آورده شده‌اند، به‌نحوی تغییر یافته‌اند که هم در برنامه فیک قابل استفاده باشند و هم با روحیات کودکان و نوجوانان کشورمان ناسازگار نباشند. بنابراین اگر نیازی نبوده است که بومی‌سازی شوند این کار انجام نگرفته است و اگر نیاز نبوده که به‌صورت داستان‌های برنامه

فبک در آیند یعنی از اول این گونه بوده‌اند در نتیجه باز هم تغییراتی از این جنبه در آن‌ها داده نشده است.

داستان‌هایی که از داستان‌های کهن خودمان یا از افسانه‌ها انتخاب شده‌اند یا داستان‌هایی مثل «درخت بخشنده» که در فضای مربوط به منطقه خاصی نوشته نشده‌اند، بومی‌سازی نشده‌اند، یا به شکل داستان‌های فبک درآمده‌اند یا فقط راهنمایی برایشان نوشته شده است. بنابراین برخی از افسانه‌ها که در این مجموعه آمده است در همان فضا و مکانی که رخ داده‌اند باقی مانده‌اند و تنها کوشش شده است که در آن‌ها مفاهیم فکری و فلسفی به نحوی نهفته شود که کودکان آن‌ها را کشف کرده و به مباحثه بپردازند. همچنین برای این داستان‌ها تمرین‌هایی به منظور سهولت کار مربی تدوین شده است که قبلاً نبوده‌اند.

برخی داستان‌ها اساساً برای برنامه فبک نوشته شده بودند مثل داستان «چاقو» ولی در فضا و زمان دیگری رخ می‌دادند. این داستان‌ها که ترجمه آن‌ها موجود بود، به نحوی بازنویس شدند که برای خواننده ایرانی آشنا باشد. فضا و زمان آن‌ها تغییر یافته است و گیت و گوه‌های آن‌ها هم به نحوی تغییر یافته است که هماهنگ با زبان کودکان خودمان باشد اما تلاش شده که مراحل کندوکاو و جست‌وجوی فلسفی کودکان دست‌نخورده باقی بماند و راهنمای آن‌ها با اندک تغییری آورده شود.

راهنماهایی که برای این داستان‌ها نوشته شده در کتاب دیگری با عنوان «راهنماهای داستان‌هایی برای کندوکاو فلسفی» به چاپ می‌رسند

و فقط برای کمک به مربی است تا مسیر برخی از کندوکاوها را ملاحظه کند و ضرورتی ندارد که توسط مربی یا دانش‌آموزان پیگیری شود. پس از خوانده‌شدن داستان با مشارکت کودکان و پرسش‌های آن‌ها مسیر اصلی کندوکاو تعیین می‌شود. به عبارت دیگر هر پرسش یا موضوعی را که آن‌ها انتخاب کنند ارجحیت دارد که طبعاً ممکن است موضوعی نباشد که در راهنماهای تألیف‌شده مورد توجه واقع شده و مسیر کندوکاو با مسیر دست‌یافتن به پاسخ‌های احتمالی آن مشخص شده باشد. اما اگر اتفاقاً پرسش‌ها یا موضوعات راهنما در دستور کار اعضای حلقه کلاسی قرار گیرد، این راهنماها می‌توانند ابزار کار مربی برای پیشبرد بحث باشند.

این داستان‌ها و راهنماها نمونه‌های اولیه‌ای هستند که مطمئناً نیاز به تکمیل دارند و تنها نتیجه تلاش‌های اولیه برای تهیه این داستان‌ها هستند. این قدمی است برای معرفی و شروع. گنجینه تلاش‌هایی در این زمینه انجام شده‌اند ولی هیچ‌کدام مطابق این سبک پراکنده و به‌نظر مؤلف این اثر از لحاظ نظری به مطلوبیت نسبی نرسیده‌اند. لذا امید این است که داستان‌نویسان ما در این زمینه دست به کار شوند و داستان‌هایی با غنای ادبی و غنای فلسفی بیشتر برای کلاس‌های برنامه فیک تهیه کنند.

زمستان ۱۳۹۲

دکتر سعید ناجی

مقدمه

این مجموعه شامل ده داستان ویژه مقطع ابتدایی است. برخی از این داستان‌ها ترجمه و برخی بازنویسی شده‌اند. برخی دیگر نیز با الهام از داستان‌های خارجی که در این زمینه نوشته شده‌اند یا داستان‌های کهنی که محتوای فلسفی داشته‌اند تألیف یا اقتباس شده‌اند. داستان اول از این مجموعه اقتباس از داستان «ارتباط» نوشته کاترین مک‌کال^۱ است و این داستان همین مفهوم را با همراه مفهوم وجوه مشترک اشیا مورد بحث قرار می‌دهد.

داستان دوم با عنوان «جک حرف‌گرش کن» ترجمه یکی از داستان‌های جکی اسکات^۲ با عنوان «جک تنبل» از کتاب *داستان‌های فکری* است. در این داستان مفاهیمی چون فکر کردن، فکر درباره داستان‌ها، تفکر درباره تنبلی و بی‌فکری مورد توجه قرار گرفته‌اند.

در داستان «خشم»، سومین داستان این مجموعه، که ترجمه یکی از افسانه‌های ولز است به مفاهیمی چون وفاداری، پلیدی، پشیمانی، خشم، پیش‌داوری و پرخاشگری پرداخته شده است.

1. Catherine McCall

2. Jacky Scott

در داستان چهارم با عنوان «درخت بخشنده» که داستان مشهوری از شل سیلور استاین^۱ است مفاهیمی چون بخشش، انسان‌دوستی، ماهیت دوست‌داشتن، حس دوست‌داشتن و شادمانی به بحث گذاشته شده است.

پنجمین داستان این مجموعه با عنوان «سارا و مینا» اقتباسی از داستان لیندا و کلارا از ران رید^۲ است (نمونه دیگری هم از این داستان در مجموعه داستان‌های فلسفه برای کودکان ویژه مقطع راهنمایی آمده است. این داستان در این مجموعه به نحوی مناسب دوره سنی ابتدایی و با در نظر گرفتن مسائل اخلاقی اهمیت این دوره سنی بازنویسی شده است. موضوعاتی هم چون مرگ، فداکاری یا قد کوتاهی و ناراحتی و گریه از مفاهیم این داستان در این مجموعه است.

ششمین داستان این مجموعه با عنوان «سه آرزو» ترجمه و بازنویسی داستانی با همین عنوان از جکی اسکات است. این داستان کودکان را به تفکر درباره آرزو کردن و فعالیت‌های جانبی درباره همین موضوع فرامی‌خواند.

در داستان هفتم این مجموعه با عنوان «شانس» که اقتباسی از داستان‌های کهن ادبیات فارسی است همین مفهوم در کنار مفاهیمی چون خرافات، گفت‌وگو و اختلاف سلیقه از مفاهیم محوری این داستان هستند.

1. Shel SilverStein

2. Ron Reed

در داستان هشتم این مجموعه که ترجمه‌ای است از داستان‌های جکی اسکات با عنوان «شرکت حمل و نقل» تمرین‌هایی برای ارزشیابی توانایی کودکان در تشخیص اشیای مشابه از یکدیگر، برقراری ارتباط و ایجاد تفاوت و تضاد بین امور مختلف در نظر گرفته شده است.

در داستان نهم این مجموعه با عنوان «لانه پرنده» که اقتباسی از داستان «لانه پرنده»^۱ از هسینگ هانگ^۲ است موضوعاتی هم‌چون شباهت امور، اهمیت دادن به زیبایی ظاهر، دست‌انداختن و تمسخر دیگران، رعایت احساسات دیگران، مقایسه و اختلاف نظر از موضوعات مورد بحث در این داستان هستند.

در داستان دهم و آخرین داستان این مجموعه، که اقتباسی است از داستانی مشهور نوشته هانس کریستین اندرسون^۳ با عنوان «لباس نو امپراتور»، مفاهیمی چون راست‌گویی، ممانعت، ایاق، فریب‌کاری، ترس و جرئت مطرح شده است.

درباره راهنماهای داستان‌ها

راهنمای این داستان‌ها در کتاب دیگری با عنوان راهنمای داستان‌های

1. The Bird's Nest

2. Yeh Hseng Hong

3. Hans Christian Andersen

کندوکاو فلسفی ویژهٔ مربیان حلقهٔ کندوکاو چاپ می‌شود^۱. باید توجه داشت که برخی از مضامین نهفته در متن داستان، در راهنمای این داستان‌ها مورد توجه قرار گرفته و سؤال‌هایی برای هر کدام از آن‌ها طراحی شده است که می‌تواند ابزار مناسبی برای استفادهٔ مربیان فلسفه برای کودکان باشد.

باید ذکر است مفاهیمی که در این راهنماها مطرح شده‌اند، تنها بخش کوچکی از بحث‌های کلاس را تشکیل می‌دهند؛ چراکه شرکت‌کنندگان در کلاس ممکن است به بخشی از مفاهیم و موضوعات داستان توجه و دربارهٔ آن سؤال کنند و به این ترتیب بحث‌های متفاوتی در هر کلاس شکل خواهد گرفت. بدیهی است یک مربی کارآزموده بدون توسل به راه‌های این داستان‌ها نیز می‌تواند روند بحث را با در نظر گرفتن اصول فلسفه برای کودکان به‌شکلی سودمند و تأثیرگذار پیش برد.

۱. راهنمای داستان‌های کندوکاو فلسفی ویژهٔ مربیان حلقهٔ کندوکاو (راهنمای کتاب‌های داستان‌هایی برای کندوکاو فلسفی؛ مقطع ابتدایی و راهنمایی)، سعید ناجی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۳۹۴.